

BULLYING, SCHOOL VIOLENCE, AND CLIMATE IN EVOLVING CONTEXTS: CULTURE, ORGANIZATION AND TIME

Ron Avi Astor and Rami Benbenishty

New York: Oxford University Press, 2019. 288 pages.

בשנת 2005 פרסמו רמי בנבנישתי ורון אבי אסטור את ספרם הראשון על אלימות בבית הספר בתוך הקשרים: תרבות, שכונה, משפחה, בית ספר ומגדר (Benbenishty & Astor, 2005). בזמנו מרבית הספרות התיאורטית והמחקרית שעסקה באלימות בבתי ספר התמקדה במאפיינים אישיים, בבעיות התפתחותיות ובהפרעות התנהגות של תלמידים המעורבים באלימות. לעומת זאת, בנבנישתי ואסטור הצביעו באותו ספר דווקא על המקום המרכזי של התרבות והמאפיינים הארגוניים של בית הספר כגורמים שמשפיעים על רמת האלימות ומאפייניה. הממצאים ממאות המחקרים שערכו בקליפורניה ובישראל הבליטו את המרכזיות של בית הספר כארגון בעל מאפיינים ייחודיים, אשר עשוי להגביר או למתן את רמת האלימות המתרחשת בתוכו וכלפיו, וזאת נוסף למאפייני התלמידים, המשפחות והשכונה. תפיסה חדשנית זו היא משמעותית ואף טרנספורמטיבית עבור מורים, מנהלים, פסיכולוגים ויועצים חינוכיים, ועבור קובעי מדיניות, שכן משמעות הדברים היא שבית הספר כארגון בעל מאפיינים ארגוניים ותרבותיים ייחודיים יכול "לעשות את ההבדל" ברמת האלימות שחווים התלמידים והצוות בתוכו.

ארבע עשרה שנים מאוחר יותר (ועוד עשרות מחקרים, התערבויות, ושיתופי פעולה עם משרדי חינוך וממשלות ברחבי העולם) חוזרים אסטור ובנבנישתי למודל שהציעו בספרם הראשון. הם מחדדים ומעדכנים אותו לאור ידע שנצבר במהלך השנים, תוך התייחסות לתופעות חדשות כתוצאה מגלובליזציה גוברת, שינויים תרבותיים והתפתחויות טכנולוגיות. השניים מצליחים להנגיש את המושגים והעיבודים הסטטיסטיים המורכבים שערכו בצורה פשוטה ובהירה לכל קורא. הם מתבלים בדוגמאות, בסיפורי מקרה, ובחוויות אישיות מתקופת בית הספר, ובכך מצליחים להחיות את התכנים, לתת להם נפח מציאותי, מרגש ואנושי. זו תזכורת חשובה לכך שמאחורי המספרים של המדע נמצאים בני אדם, עולמות מלאים. בספר אחד-עשר פרקים, המתמקדים בהיבטים שונים של אלימות בבתי ספר. כל פרק מסתיים בסיכום הנקודות המרכזיות שנדונו, מה שהופך את הספר לשימושי במיוחד ונגיש יותר לכל חוקר או איש מקצוע שיש להם עניין בנושא. הפרק הראשון הוא הקדמה לספר, ובה הם סוקרים את השינויים שחלו במרוצת השנים מבחינה תרבותית וטכנולוגית, חקיקה ומדיניות חינוכית, וגם התפתחות המחקר

בתחום, מאז פורסם ספרם הראשון בשנת 2005. בכך הם מניחים את היסודות לספר זה וממחישים את הצורך בעדכון המודל האקולוגי לאליומות בבתי ספר. בפרק השני, אסטור ובנבנישתי חוזרים למודל האקולוגי שלהם לאליומות בבית הספר, מלטשים ומחדדים אותו. במרכז המודל עומד בית הספר. גורמים שמשפיעים על אליומות מחוץ לבית הספר כוללים את מאפייני התלמידים ומשפחותיהם, מאפייני השכונה, הקהילה, הסביבה התרבותית והאתנית של התלמידים ושל החברה כולה. גם גורמים במעגלים רחבים ואוניברסליים, כגון איום הטרור העולמי או תרבות פופולרית, עשויים להשפיע על אליומות בתוך בית הספר. בנוסף, בית הספר נתון להשפעות של מדיניות הנהוגה במחוז, במדינה או בעיר שבה הוא נמצא. גורמי סיכון וחוסן שיש בכל אחד מהמעגלים העוטפים את בית הספר מחללים לתוכו ומשפיעים על רמת האליומות שבתוכו. אולם האקלים והארגון הבית ספרי ממתנים ומתווכים את השפעת הגורמים החיצוניים. המשמעות הנגזרת היא, שאליומות בבית ספרית אינה כורח המציאות: גם אם בית ספר נמצא בשכונה רווית בעיות חברתיות וכלכליות, הוא יכול להתמודד עם גורמי סיכון לאליומות באמצעות שיפור האקלים החברתי והארגוני.

בפרק השלישי הם סוקרים בצורה שיטתית את מגוון המונחים שבהם חוקרים ואנשי מקצוע משתמשים ביחס לתופעת האליומות בבתי ספר: בריונות, הטרדות והצקות (bullying), ביטחון (school safety), ואליומות (school violence). הם מזהים את האי אחידות בהגדרת התופעה (וכפועל יוצא, במדידה) כנקודת תורפה ומציעים הגדרה רחבה וממצה הכוללת טווח רחב של ביטויי אליומות אשר עשויים להתרחש בדרגות חומרה שונות בתוך בית הספר.

בפרק הרביעי הם דנים בקווי הדמיון והשוני שבין אליומות בבית ספרית בתוך ובין קבוצות אתניות, תרבותיות, אוכלוסיות ומדגמים מארצות שונות. בכך הם מדגימים הלכה למעשה את התרומה של גורמים במערכת האקולוגית הרחבה שמסביב לבית הספר לרמת האליומות המתבצעת בתוכו.

בפרק החמישי דנים אסטור ובנבנישתי בתופעה המדאיגה של שימוש בנשק בבתי ספר. הם טוענים שחשוב להרחיב את המחקר בתחום אל מעבר לאירועים קיצוניים, כגון רצח המוני בבית הספר או שימוש בנשק חם, כך שיכלול גם אירועים "יומיומיים" חמורים פחות מאלה, כגון שימוש בסכין, פצצות, אלות ופעילות של כנופיות בתוך בית הספר. טענה מעניינת היא כי דווקא למעשי אליומות קלים יחסית נחשפים מיליוני תלמידים יום-יום בכל העולם, ואילו אליומות חמורה וקיצונית היא נדירה למדי.

בפרק השישי נדונה אליומות מינית, והקשר שלה לבריונות, הצקות, הטרדות ותחושת ביטחון בבית הספר. נבדק כל הטווח של אליומות מינית בבתי ספר, החל מסביבה עוינת שבה ניתנות הערות מילוליות בעלות אופי מיני, דרך הטרדה מינית ועד

אונס. מעניין במיוחד לקרוא על הבדלים בדפוסי אלימות מינית בתרבויות שונות מחד גיסא, ועל קווי דמיון חוצי תרבויות ומקום מאידך גיסא. הם דנים באופן שבו מבנים חברתיים כמו פטריארכיה, דתיות, חילוניות, ומודרניזציה קשורים לאלימות מינית בתרבויות שונות, ומצביעים על הצורך להרחיב את המחקר כך שמשתנים אלו ישולבו בתיאוריות ומודלים על אלימות בבתי ספר.

בפרק השביעי מתמקדים אסטור ובנבנישתי בסוג אחר של אלימות, שנקשר פעמים רבות לבריונות – מחשבות או בדניות, מחשבות על התאבדות והתאבדות בקרב תלמידים. הם מתארים כיצד התרבות הפופולרית (לדוגמה הסדרה "שלוש-עשרה סיבות") הגבירה בתודעה הציבורית את העניין בבריונות, הטרדות והצקות בבית הספר, וקשרה בין קורבנות למעשים אלו ובין התאבדות. מעניינים במיוחד הממצאים שלהם מקליפורניה, המצביעים על הבדלים משמעותיים בין בתי ספר בשיעור התלמידים המדווחים על מחשבות וניסיונות או בדניים, משום שהדבר מצביע על התרומה המרכזית של הארגון והתרבות הבית-ספריים לתופעה. אם בבית ספר מסוים שיעור גבוה של תלמידים מדברים על התאבדות ומתעסקים רבות בנושא, אזי התערבות יעילה צריכה לכלול תגובה ארגונית-מערכתית הולמת בשיתוף כלל הצוות, התלמידים והקהילה הבית-ספרית. בתוך כך, הם מצביעים על קבוצות בסיכון גבוה (כגון תלמידים חסרי בית, בהשמה חוץ-ביתית, חברי כנופיות, או בעלי נטייה מינית שונה) ועל אסטרטגיות לקידום בריאות הציבור המבוססות על ממצאים מסקרי אוכלוסייה רחבים.

הפרק השמיני עוסק בנושא שלא קיבל תשומת לב מספקת בספרות המדעית והמקצועית, והוא אלימות של מורים כלפי תלמידים, ושל תלמידים כלפי מורים. אף על פי שבשנים האחרונות ניתן מקום רחב יותר בספרות המדעית לנושא של אלימות כלפי מורים בבתי ספר, בולטת בהעדרה התייחסות לאלימות שמפעיל הצוות כלפי תלמידים, מתוך תסכול, כעס או מתוך רצון מכוון לפגוע בהם. הם מצביעים על הצורך להרחיב את המחקר שעוסק בענישה גופנית של תלמידים על ידי מורים כאמצעי להטלת משמעת, או עונשים פיזיים ופסיכולוגיים כתגובה להפרעות בהתנהגות. המחקר שהם ערכו בקליפורניה מצביע על כך שיש קשר בין אלימות של מורים כלפי תלמידים ושל תלמידים כלפי מורים ברמת בית הספר. פעם נוספת, אסטור ובנבנישתי תורמים להתקדמות ניכרת בהבנתנו שלבית הספר כארגון יש מאפיינים שיכולים להגביר או למתן אלימות הדדית בין מורים ותלמידים, ובתוך הצוות. הם דנים בחשיבות של אקלים בית ספרי ותוכניות ללמידה חברתית-רגשית (social emotional learning) שיכולים לסייע בהתמודדות עם תופעות אלו.

הפרק התשיעי מתמקד בבריונות רשת (cyberbullying) ובכלל הצורות של אלימות המתרחשת באמצעי המדיה. התופעה, וגם העניין הציבורי בה, הלכו ותפסו תאוצה במהלך חמש-עשרה השנים האחרונות בשל התפתחויות טכנולוגיות, זמינות

רבה יותר לטלפונים חכמים וגישה מוגברת לאינטרנט. למרכה השמחה, בתי ספר בכל העולם נוטים יותר ויותר להתייחס לתופעה ולנסות לטפל בה, גם אם אינה מתרחשת בתוך כותלי בית הספר הפיזיים. בפרק זה הם מציגים ממצאים מישראל המצביעים על הקשרים בין אלימות מקוונת ומעורבות באלימות פנים מול פנים, ומציעים גישה מערכתית להתמודדות עם הבעיה.

הפרק העשירי מתמקד בנושא של אקלים בית-ספרי ומחקרים שמצביעים על תפקידו המרכזי בבית הספר ביחס לאלימות. באופן ספציפי הם מתייחסים לסוגים שונים של אקלים (פדגוגי, חברתי, פיזי) ומרכיבי האקלים המרכזיים (מערכות יחסים, חיבור ותחושת ביטחון). עוד, הם מציגים דוגמה ממחקר אורך שערכו בקליפורניה שבו נמצא שהישגים אקדמיים הם כוח מניע אשר יכול לשפר גם היבטים של אקלים בית ספרי ולהפחית אלימות לאורך זמן. הם מצביעים על צורך במחקרים נוספים שישפכו אור על ההשפעות של הישגים אקדמיים, אקלים בית ספרי, ואלימות, אשר יתרמו להבנתנו את המכניזמים שמניעים שיפור בתחומים אלו.

הפרק האחרון מתמקד בהיבט זנוח בתיאוריה האקולוגית ככלל, ובתיאוריה העוסקת באלימות בבתי ספר בפרט, והוא ציר הזמן הכרונולוגי. כשם שחשוב לבחון את התפתחות האדם לאורך ציר הזמן, כך לשיטתם חשוב לחקור את השינויים וההתפתחויות במדיניות ובפרקטיקה, לצד ניטור של אלימות בבתי ספר במהלך השנים. אסטור ובנבנישתי מצביעים על הצורך בשיתוף פעולה עם היסטוריונים, קובעי מדיניות ומומחים לנתוני עתק (big data) כדי שיהיה אפשר לחקור ולהבין טוב יותר את השינויים וההשפעות שחלו במערכת הכרונולוגית (ציר הזמן) של בתי הספר.

שיתוף הפעולה והחברות המתמשכים בין אסטור ובנבנישתי הניבו מאות מחקרים כמותיים ואיכותניים אשר קידמו בצורה ניכרת את התיאוריה והפרקטיקה בתחום אלימות בבתי הספר, ולתוצאות אקדמיות, רגשיות, התנהגותיות בקרב תלמידים, מורים וכלל קהילת בית הספר. בספר זה מצליחים השניים לגבש את הממצאים הרבים שנאספו על ידם ועל ידי חוקרים רבים אחרים לכדי ספר קולח, מרתק ונהיר שכל חוקר בתחום, מנהל בית ספר, או איש מקצוע העובד עם צעירים במסגרות חינוכיות ימצא בו עניין רב, מקור להשראה ותקווה לשינוי ותיקון.

סוקרת: רות ברקוביץ'

מקורות

Benbenishty, R., & Astor, R. A. (2005). *School violence in context: Culture, neighborhood, family, school and gender*. New York, NY: Oxford University Press.